

Trends & Ontwikkelingen-analyse

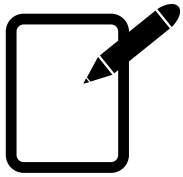
Schijf van Vijf

LEZEN, SCHRIJVEN EN REKENEN

Deze rapportage is uitgevoerd binnen de aanvullende opdracht 'De schijf van vijf basisvaardigheden'. Deze opdracht heeft als doel de participatie van Brabantse burgers te bevorderen om zo hun persoonlijk welzijn te vergroten en de maatschappelijke kosten als gevolg van beperkte basisvaardigheden terug te dringen.

LEZEN, SCHRIJVEN EN REKENEN

Definitie

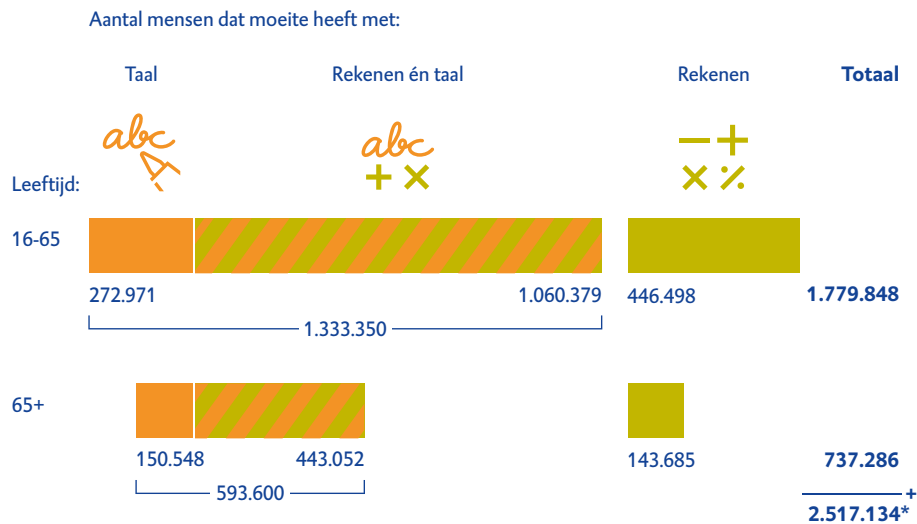
Mensen die grote moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen worden laaggeletterd genoemd. Mensen die laaggeletterd zijn, zijn geen analfabeten. Ze kunnen wel lezen en schrijven, maar beheersen niet het minimale niveau om mee te kunnen doen in de samenleving. Dat niveau is door

de overheid vastgesteld op het eindniveau van het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en mbo 2/3 (niveau 2F binnen de Standaarden en eindtermen volwasseneneducatie) (Stichting Lezen en Schrijven, 2018).

Waar staan we nu?

Ongeveer 2,5 miljoen mensen in Nederland hebben grote moeite met taal en/of rekenen (Algemene Rekenkamer, 2016). Vaak hebben zij daardoor ook moeite met digitale vaardigheden. Zo'n 1,8 miljoen van hen behoort tot de beroepsbevolking (16-65 jaar). Zij beheersen het minimale niveau om volwaardig in de Nederlandse

Figuur 1.1. Aantal laaggeletterden en laagcijferden in Nederland (peiljaar 2012).
Bron: Aanpak van Laaggeletterdheid, Algemene Rekenkamer, 2016.

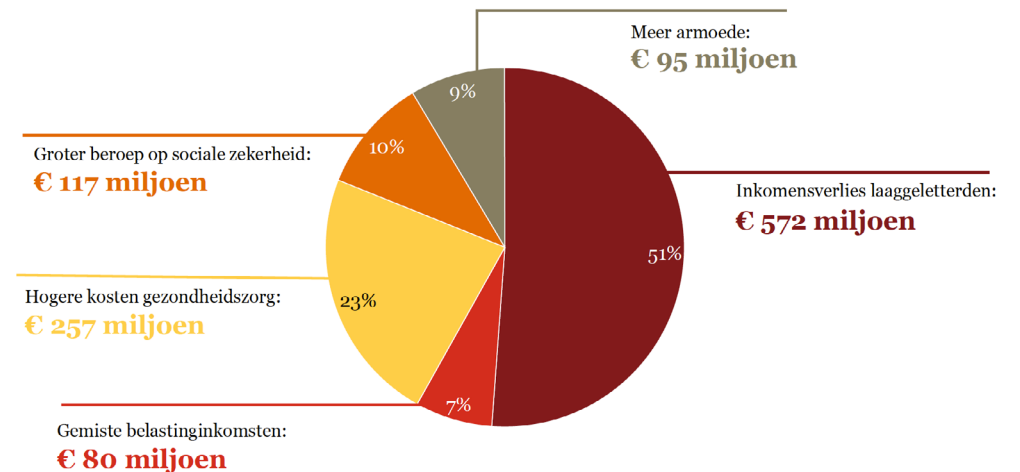
maatschappij te kunnen functioneren niet. Daar komen naar schatting nog ruim 700.000 65-plussers bij.

De totale maatschappelijke kosten van laaggeletterdheid bedragen volgens berekeningen maar liefst € 1,13 miljard per jaar (PwC, 2018). Laaggeletterdheid heeft zowel een financiële impact op mensen zelf (circa 51% van de kosten) als op de samenleving als geheel (circa 49%) (zie figuur 1.2).

Zo hebben mensen met onvoldoende taal- of rekenvaardigheden minder kansen op de arbeidsmarkt; ze hebben meer moeite met het vinden van een baan en zijn naar verhouding vaker werkloos. Hierdoor hebben ze een lager inkomen dan wanneer ze zouden werken. Laaggeletterden die wel een baan hebben, hebben gemiddeld lagere salarissen. De overheid ontvangt daarmee minder inkomstenbelasting of betaalt bij werkloosheid meer aan premies. Daarnaast betaalt de overheid ook een substantieel bedrag (€ 95 miljoen) aan armoedebestrijding: bijna 100.000 mensen leven door laaggeletterdheid in armoede.

Een belangrijke kostenpost bestaat daarnaast uit hogere zorgkosten (23%). Laaggeletterden hebben naar verhouding vaker een ongezonde leefstijl, vaker te maken met chronische ziekten en maken naar verhouding vaker gebruik van zorg (huisarts, ziekenhuis).

Figuur 1.2. Totale kosten laaggeletterdheid: €1,13 miljard per jaar.
Bron: PricewaterhouseCoopers i.o.v. Stichting Lezen en Schrijven (2018)

Trend: Laaggeletterdheid neemt toe

Het aantal laaggeletterden is tussen 1994 en 2012 gegroeid. In 1994 was het percentage 9,4%, in 2007 9,6% en in 2012 11,9% (Buisman & Houtkoop, 2014). Ook het aantal mensen met beperkte rekenvaardigheden is gestegen. De stijging is significant tussen 1994 en 2012 en tussen 2007 en 2012 (idem).¹ Deze groei kan worden verklaard door een aantal trends (o.a. SER, 2019), die hieronder kort worden toegelicht.

Nederland vergrijs

Een belangrijke verklaring voor het stijgende percentage laaggeletterden is dat Nederland vergrijs (Jurgens & Buisman, 2017). Nederlanders worden steeds ouder en er komen meer ouderen bij. Onder deze groep zijn laaggeletterden oververtegenwoordigd. Naar schatting heeft meer dan een kwart van de 65-plussers moeite met taal en/of rekenen (Algemene Rekenkamer, 2016).

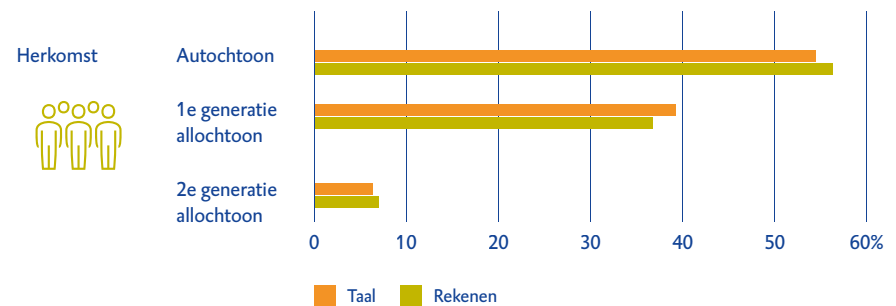
Een verklaring hiervoor is dat we daadwerkelijk minder vaardig worden in lezen en schrijven als we ouder worden. Uit onderzoek blijkt dat de cognitieve vermogens (op het gebied van de basisvaardigheden) gedurende de levensloop ongeveer met één onderwijsniveau dalen (Houtkoop, Allen, Buisman, Fouarge, & van der Velden, 2012). Dit is op de groep laaggeletterden extra van invloed, omdat zij al een lager aanvangsniveau hebben. Daarnaast is het mogelijk dat een deel van de laaggeletterde ouderen in het verleden wel lees- en rekenvaardig was, maar deze vaardigheden in de loop der tijd is verloren, mogelijk door te weinig stimulans om deze in stand te houden ('use it or lose it') (Buisman & Houtkoop, 2014).

Toename nieuwkomers met behoefte aan taalondersteuning

Uit eerder onderzoek is bekend dat 37% van de eerste generatie allochtonen tussen 16 en 65 jaar laaggeletterd is (Algemene Rekenkamer, 2016). Omgerekend gaat dit om een groep van ruim 600.000 inwoners in Nederland. Daarnaast weten we dat het aantal laaggeletterden binnen deze groep tussen 1994 en 2012 is gestegen van 25,8% naar 36,2%. Onder de groep autochtone Nederlanders is het percentage laaggeletterdheid in die periode stabiel gebleven (8%) (Buisman & Houtkoop, 2014). Zoals te zien is in Figuur 1.6, vormen zij wel meer dan de helft van het aantal laaggeletterden in Nederland. De groep migranten van de tweede generatie vormt naar verhouding slechts een klein deel van het aantal laaggeletterden. Volgens Buisman & Houtman (2014) gaat het om 9%.

Het CBS verwacht dat het aantal migranten (zowel eerste- als tweedegeneratie) dat zich in Nederland vestigt en de Nederlandse taal moet leren de komende

Figuur 1.3. Kenmerken van laaggeletterden en laaggecijferden (peiljaar 2012).
Bron: berekening Algemene Rekenkamer op basis van OESO (2013).

jaren zal toenemen. Het aandeel inwoners met een migratieachtergrond stijgt naar verwachting van 4,2 miljoen (in 2019) naar 7,6 miljoen in 2060, zo staat in de Bevolkingsprognose 2017-2060 en de Kernprognose 2019-2060 (CBS, 2017 en 2019). Een jaar geleden was die prognose nog 6,5 miljoen in 2060. Eerder was berekend dat meer dan 600.000 nieuwkomers behoefte hebben aan taalondersteuning, maar de verwachting is dat dit toeneemt. Dit komt door de verwachte toename van migranten, maar ook door een nieuw inburgerstelsel dat per 1 juli 2021 ingaat. Gemeenten moeten er dan voor zorgen dat nieuwkomers zo snel mogelijk de Nederlandse taal leren en aan het werk gaan. De taaleis zal in het nieuwe stelsel verhoogd worden van A2 naar B1, waardoor nieuwkomers naar verwachting langer behoefte zullen hebben aan taalondersteuning om het hogere niveau te halen. Daarnaast worden Turkse nieuwkomers niet langer vrijgesteld van inburgeringsplicht. Dit is een omvangrijke groep onder eerstegeneratiemigrant, waardoor het aannemelijk is dat er meer inwoners van Nederland behoefte gaan hebben aan taalondersteuning (ECBO, 2020).

Een deel van de jongeren verlaat laaggeletterd het onderwijs

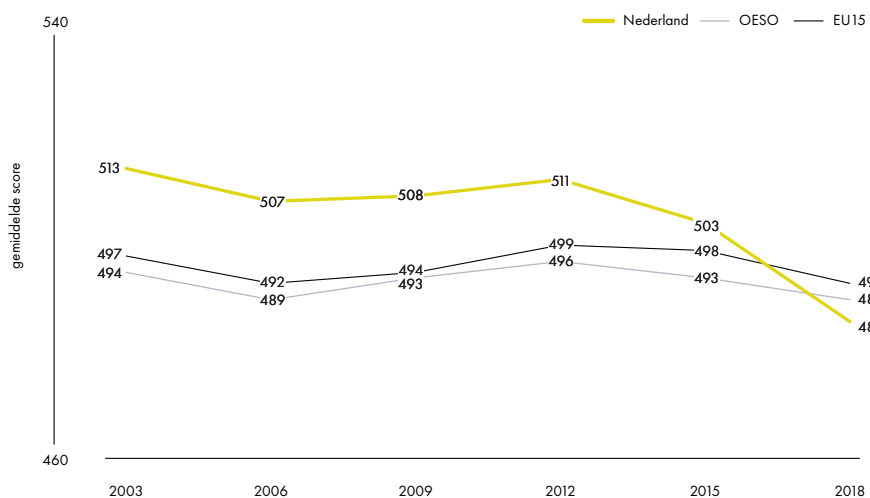
De Onderwijsinspectie constateerde in 2020 in haar rapport 'De Staat van het Onderwijs 2020' dat het percentage Nederlandse 15-jarigen dat risico loopt om laaggeletterd te worden, blijft toenemen; tussen 2003 en 2018 is het percentage verdubbeld van 12 naar 24% (Inspectie van het Onderwijs, 2020; OESO, 2019).

¹ Cijfers in genoemde onderzoeken baseren zich op het PIAAC-onderzoek uit 2012. Sindsdien zijn er geen nieuwe grootschalige metingen naar laaggeletterdheid meer gedaan. Nieuwe cijfers worden pas in 2023 verwacht. Wel zijn er schattingen, zoals van De Algemene Rekenkamer (2016).

Eerder constateerde de Inspectie al dat het aandeel leerlingen dat onvoldoende taalvaardig het basisonderwijs verlaat, is gestegen van 1,4% in 2015 naar 2,2% in 2017. Het gaat om ongeveer 3.500 leerlingen per jaar (in: SER, 2019).

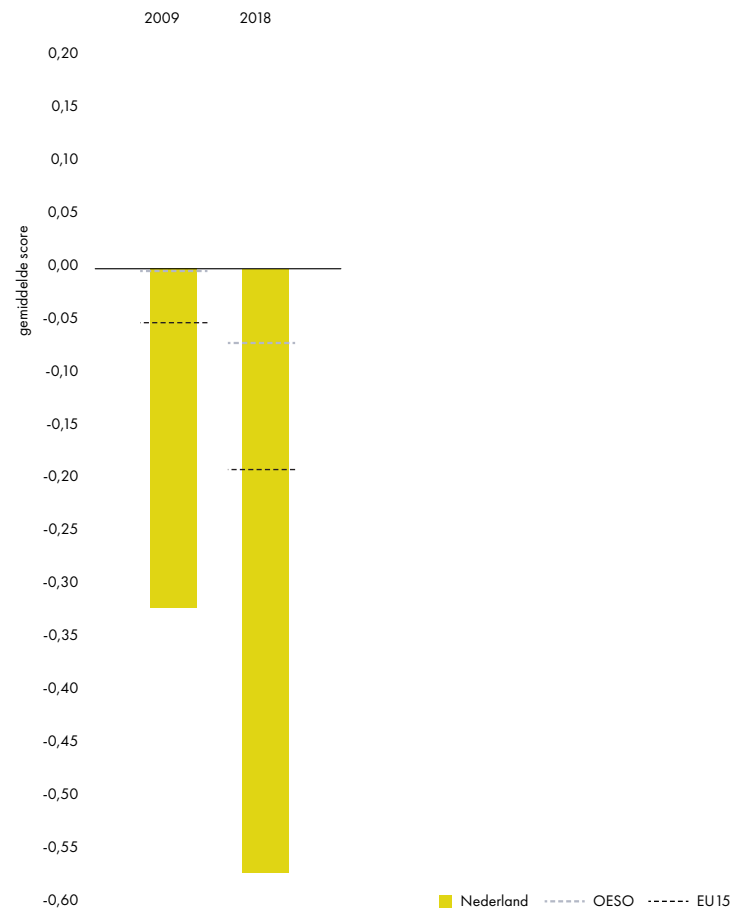
Een andere zorgelijke ontwikkeling is dat de leesvaardigheid van Nederlandse kinderen in tegenstelling tot kinderen in OESO- en de 15 EU-landen sinds 2012 significant is gedaald. Sinds 2018 ligt de leesvaardigheid zelfs onder het internationale gemiddelde (zie figuur 1.7) (Gubbels et al., 2018, Resultaten Pisa 2018 in Vogelvlucht).

Figuur 1.4. Gemiddelde toetscores leesvaardigheid PISA-2003 t/m PISA-2018 (Nederland, OESO, EU15). Bron: Gubbels et al, 2018.

Daarnaast is de leesmotivatie, die belangrijk is voor de ontwikkeling van leesvaardigheid doordat leesplezier leidt tot meer en beter lezen, tussen 2009 (eerste PISA-meting) en 2018 (tweede meting) ook afgenomen. Nederlandse leerlingen geven zowel in PISA-2018 als PISA-2009 aan significant minder leesplezier te ervaren dan leerlingen uit OESO-landen en uit de 15 EU-landen. Nederland staat bij beide metingen helemaal onderaan de ranglijst: Nederlandse leerlingen ervaren minder plezier in lezen dan leerlingen uit alle andere deelnemende landen (Gubbels et al., 2018, Resultaten Pisa 2018 in Vogelvlucht).² Reden waarom de Onderwijsraad en Raad van Cultuur vorig jaar landelijke overheid, gemeenten, scholen en bibliotheken samen opriepen tot een leesoffensief (Raad voor Cultuur, Onderwijsraad, juni 2019).

Figuur 1.5. Gemiddelde schoolscores Leesplezier PISA-2009 en PISA-2018 (Nederland, OESO, EU15). Bron: Gubbels et al, 2018.

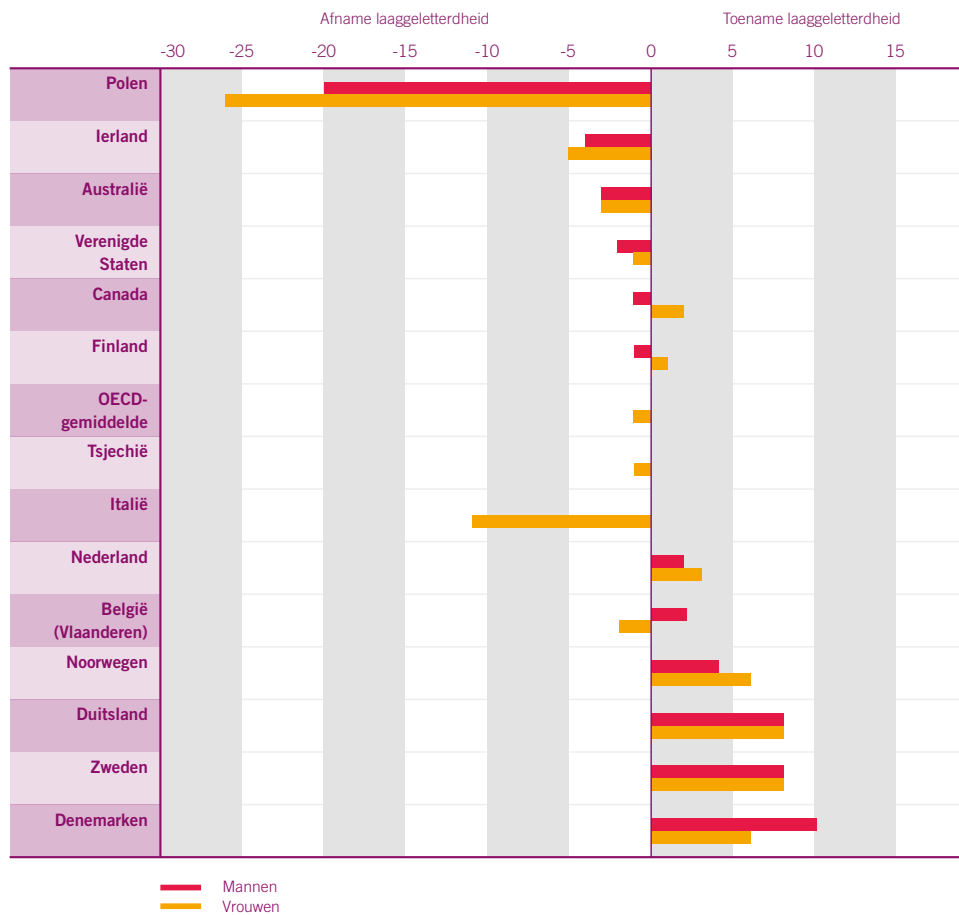

²Zie ook <https://www.leesmonitor.nu/nl/leesplezier-kinderen>

Toename laaggeletterdheid onder vrouwen

De stijging van het aantal laaggeletterden is sterker onder vrouwen dan onder mannen. Onder vrouwen steeg het percentage de laatste jaren van 9,7% in 1994 naar 9,8% in 2007 naar 12,7% in 2012 (Buisman & Houtman, 2014). Onder mannen was die stijging minder en niet significant. Deze trend is ook zichtbaar in landen als Noorwegen, Zweden en Duitsland.

Figuur 1.6. Verschil in percentage laaggeletterden tussen 1994 en 2012 onder mannen en vrouwen. Bron: Buisman & Houtkamp, 2014.

Trend: Méér laaggeletterden bereiken

De afgelopen jaren is er een groei te zien in het bereik van laaggeletterden. Die groei is met name toe te schrijven aan een toename van deelnemers aan educatie-activiteiten die Nederlands als tweede taal leren (NT2). Een groot deel van de groep laaggeletterden wordt echter nog onvoldoende bereikt in het huidige aanbod. Het gaat dan in het bijzonder om de groep laaggeletterden met Nederlands als moedertaal (NT1). Ondanks dat zij ruim de helft van de doelgroep vormen, neemt minder dan 20% van hen deel aan lesaanbod (de Greef, 2018 in: SER, 2019, Samenwerken aan taal, een advies over laaggeletterdheid).

De groep laaggeletterden met Nederlands als moedertaal is lastig te bereiken. Vaak rust er een taboe op het onderwerp en de drempel om aan een taal cursus deel te nemen is groot. Daar komt bij dat er vanaf 2011 structureel is bezuinigd op overheidsbudget voor educatietrajecten. Op veel plekken in Nederland werd specifiek het aanbod voor de NT1-groep afgebouwd en kwam de aanpak van laaggeletterdheid sterker bij vrijwilligers te liggen. Uit onderzoek blijkt echter dat een gecombineerde inzet van een professionele docent en een ervaringsdeskundige het meest effectief is (De Greef et al., 2017 in SER, 2019; Siersema et al., 2019).

Ervaringsdeskundigen hebben zelf vroeger moeite gehad met basisvaardigheden. Zij kunnen makkelijker contact leggen met de doelgroep, een vertrouwensband opbouwen en de drempel tot een taaltraject verlagen. Ze kunnen er tevens voor zorgen dat organisaties begrijpelijker gaan communiceren. De regering wil de komende jaren specifiek de groep laaggeletterde NT1-ers beter bereiken door o.a. te investeren in extra taalambassadeurs (ervaringsdeskundigen) en het trainen van taalmaatjes (OCW, maart 2019, Vervolgaanpak Laaggeletterdheid 2020-2024 van het Programma Tel Mee met Taal).

Trend: Meer aanbod op maat

Daarnaast wil de regering de komende jaren voor de groep laaggeletterden die wel worden bereikt met educatietrajecten een ondersteuning bieden die beter aansluit op de persoonlijke situatie en behoeften. Meer aanbod op maat dus. De groep laaggeletterden is namelijk niet homogeen. Sommigen zullen gebaat zijn bij een taaltraject binnen de werksituatie, anderen weer bij een cursus digitale vaardigheden bij een DigiTaalhuis in de bibliotheek. En bij anderen kunnen meer prangende problemen spelen die eerst aandacht behoeven (denk aan schulden of een slechte gezondheid), voordat er gebruik gemaakt wordt van een educatief taalaanbod (OCW, maart 2019, Vervolgaanpak Laaggeletterdheid 2020-2024 van het Programma Tel Mee met Taal).

Bij het streven naar meer maatwerk zal er ook aandacht zijn voor genderspecifieke behoeften. De aanpak Educatie voor Vrouwen met Ambitie (EVA), die in opdracht van de ministeries OCW, SZW en VWS werd ontwikkeld door Stichting Lezen en Schrijven, dient hierbij als voorbeeld. Met de aanpak van EVA organiseren lokale partnerorganisaties een aanbod voor vrouwen met lage taalvaardigheden om hun basisvaardigheden te verhogen en hen te motiveren om aan de slag te gaan met een opleiding, vrijwilligerswerk of een betaalde baan. Van 2014 tot 2018 liep EVA als pilot in vijf regio's, waaronder Midden-Brabant.

EVA is overgegaan in de Toolkit Empowerment³, waarin speciale aandacht is voor laaggeletterde vrouwen.

Trend: Weten wat werkt

Het aanbod van educatieve taaltrajecten voor laaggeletterden is nogal divers. Recent kwamen onderzoeksresultaten beschikbaar die inzicht geven in de individuele opbrengsten voor laaggeletterde volwassenen die deelnemen aan een taal cursus. Er ontbreekt wel nog informatie in welke mate het regeeringsbeleid, en een programma als Taal voor het Leven, bijdraagt aan het daadwerkelijk verminderen van laaggeletterdheid onder de Nederlandse bevolking. Ook is er behoefte aan meer inzicht in welke (taal-)interventies aansluiten bij de behoefte van specifieke doelgroepen laaggeletterden (SER, 2019). Om de effectiviteit van de aanpak van basisvaardigheden te vergroten, is het volgens de regering van belang dat de kwaliteit en resultaten van verschillende interventies meetbaar, onderling vergelijkbaar en openbaar beschikbaar worden (Kamerbrief over plan van aanpak laaggeletterdheid 2020-2024).

Daarom is er vanuit het programma Tel Mee met Taal/Vervolgaanpak Laaggeletterdheid een Expertisepunt Basisvaardigheden opgezet, dat 29 oktober 2020 van start ging. Het is bedoeld voor alle Nederlandse organisaties die te maken hebben met mensen die moeite hebben met lezen, schrijven en rekenen en digitale vaardigheden met als doel van elkaar te leren, hun samenwerking te verbeteren en taken te professionaliseren. Het takenpakket van het Expertisepunt zal bestaan uit onderzoek, kennisdeling, het verzamelen en verspreiden van goede praktijkvoorbeelden, en het geven van (gratis) trainingen.⁴

³ <https://www.lezenenschrijven.nl/wat-doen-wij/oplossing-voor-je-vraagstuk/toolkit-empowerment>

⁴ <https://basisvaardigheden.nl/>